

DIGITALIZACIJA I KNJIŽNICE¹

DIGITIZATION AND LIBRARIES

Aleksandra Horvat

Filozofski fakultet u Zagrebu

ahorvat@ffzg.hr

UDK / UDC 02:004.9

Primljeno / Received: 15. 3. 2012.

Sažetak

Cilj je rada upozoriti na poteškoće s kojima se susreću knjižnice kad žele prići opsežnoj digitalizaciji građe koju posjeduju. Za digitalizaciju, kao akt reprodukcije i akt stavljanja na raspolaganje javnosti, potrebno je prethodno dopuštenje nositelja prava. No knjižnice nemaju pomagala pomoću kojih bi mogle brzo i učinkovito identificirati i pronaći autore brojnih djela koja posjeduju. Nije posve sigurno da će Direktiva o djelima siročadi, zamišljena kao pomoć knjižnicama i drugim javnim baštinskim ustanovama, doista stvoriti uvjete za opsežnu digitalizaciju pa se u EU razmišlja i o drugim mogućim rješenjima.

Ključne riječi: digitalizacija, Europeana, djela siročad, Direktiva o djelima siročadi, proširena kolektivna licencija, državna licencija, iznimka ili ograničenje za knjižnice

¹ Rad je neznatno osuvremenjen pretisak teksta izvorno objavljenog u Zborniku Hrvatskog društva za autorsko pravo 11/12(2011). Objavljujemo ga s dopuštenjem autorice i uredništva Zbornika. (J. L.)

Summary

A Digital Agenda for Europe, one of seven flagship initiatives of a new EU development strategy for the next decade, envisages wider deployment and more effective use of digital technologies, which will hopefully provide European citizens with easier access to public services and cultural content. Digitization and dissemination of cultural works held in European libraries, archives, museums and similar public heritage institutions is felt to be important and a further development of Europeana, as a first step toward the creation of the European digital library is encouraged. Since 2008, when it was established, Europeana has been confronted with technical, organizational and legal barriers. Rights clearance appears to be a cumbersome and lengthy process which libraries try to evade and at present the works originated in the 20th c., are rare in the European digital libraries. Mass digitization which is now technically feasible is confronted with the copyright regime perfectly applicable in the printed surroundings, but difficult to apply in the digital environment. A new EU Directive on Orphan Works, i.e. the works whose authors cannot be identified or located, should allow libraries to digitize a great part of the materials they hold, but diligent search for right holders required by the Directive appears to be unacceptable to libraries. Other possible solutions discussed in Europe are extended collective licence, government licence and statutory exception or limitation for libraries. WIPO/SCCR will discuss the possible solutions for libraries at its next meeting in July 2012.

Keywords: digitisation, Europeana, orphan works, Directive on Orphan Works, Extended collective licensing, government licensing, exceptions and limitations for libraries

Uvod

U ožujku 2010. Europska je komisija usvojila dokument naslovljen *Europe 2020*.² U njemu se izlaže strategija razvitka Europske unije u idućem desetljeću pa se može smatrati nastavkom poznate Lisabonske strategije koja je 2000. najavila promjene koje su trebale značajno ojačati ekonomiju Unije. Iako je Lisabonska strategija doprinijela otvaranju 18 milijuna novih radnih mjesta, njezini su se ciljevi u nekim zemljama članicama ostvarivali presporo ili nezadovoljavajuće. Nova strategija ima za cilj povećati broj radnih mjesta i ojačati tržište, a pritom se najviše oslanja na cjeloživotno učenje, razvitak

² Europe 2020 : a European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Dostupno na: <http://ec.europa.eu/eu2010/>.

znanosti i inovacija te razvitak digitalne ekonomije. Uz *Europe 2020* objavljeno je i nekoliko popratnih dokumenata u kojima se utvrđuje kako se zacrtane promjene imaju provesti pa se tako o razvoju digitalne ekonomije govori u dokumentu *Digitalni plan za Europu* (A Digital Agenda for Europe) objavljenom u ljeto 2010.³ Iz dokumenta je jasno kako se želi omogućiti da se većina dosadašnjih poslovnih transakcija i radnih postupaka može obaviti koristeći internet. Dakako, internet se namjerava i dalje razvijati kao komunikacijski, rekreacijski i društveni medij. Drugim riječima, radi se o stvaranju sredine u kojoj će sve dosadašnje službe i usluge u javnom i poslovnom sektoru biti digitalizirane. Digitalni plan za Europu najavljuje i stvaranje europske digitalne knjižnice, koja bi osigurala dostupnost europskoj kulturnoj baštini pohranjenoj u knjižnicama. Tako bi građani Unije, ali i ostali diljem svijeta, dobili pristup do oko dvije i po milijarde svezaka knjiga i časopisa koji se čuvaju u knjižnicama zemalja članica. Prvi korak u stvaranju te buduće knjižnice jest uspostava portala Europeana, koji je, istina, pokrenut još 2008. godine, ali se otad sučeljavao s nizom problema tehničke, organizacijske i pravne naravi pa se sad želi ubrzati rješavanje tih problema. Moguća se rješenja mogu očitati iz ključnih akcija koje nabraja Digitalni plan za Europu.

Ozbiljna prepreka digitalizaciji europske baštine jest činjenica da se u skladu s Direktivom o nekim aspektima autorskog prava i srodnih prava u informacijskom društvu iz 2001., prije pristupanja digitalizaciji i prije stavljanja djela na raspolaganje javnosti, treba pribaviti dopuštenje nositelja prava.⁴ Treba, dakako, znati da se digitalizacija zapravo sastoji od dva postupka: postupka reprodukcije i postupka stavljanja djela na raspolaganje javnosti. U skladu s čl. 5(3)(n) Direktive o nekim aspektima autorskog prava i srodnih prava u Informacijskom društvu iz 2001., knjižnice smiju digitalizirati građu iz svojega fonda, ali toj građi mogu osigurati pristup samo na posebnim računalima u svojem prostoru u svrhu znanstvenog rada ili za privatno korištenje. To znači da se zaštićena i digitalizirana građa ne smije bez dopuštenja nositelja prava učiniti dostupnom javnosti na internetu. Posljedica je vidljiva kad se pogleda sadržaj dosad digitalizirane građe Europeane, ali i drugih velikih

³ A Digital Agenda for Europe. Dostupno na: http://ec.europa.eu/information_society/digital-agenda/documents/digital-agenda-communication-en.pdf

⁴ Directive 2001/29/EC of 22 May 2001 on the harmonization of certain aspects of copyright and related rights in the information society. OJ L 167, 22.6.2001, str. 10-19.

europskih knjižnica: najvećim je dijelom digitalizirana slobodna građa, nastala prije dvadesetog stoljeća. Građa dvadesetog stoljeća, koja je većim dijelom još zaštićena, mogla bi, doista, ostati “crnom rupom” europskoga kulturnog nasljeđa, kako o tome govori Europska komisija u jednom dokumentu.⁵

Opsežna (masovna) digitalizacija

Prvi projekti digitalizacije knjižnične građe u Europi, ali i u Hrvatskoj, rađeni su kao obrtnički proizvod: građa koja će se digitalizirati pažljivo je birana s obzirom na format i sadržaj, pazilo se da se biraju slobodna djela, za projekt je osigurana odgovarajuća financijska podrška, cijeli je postupak nadgledan, provjeravana je kvaliteta, digitalni je sadržaj opisan pažljivo biranim metapodacima. Da se na taj način nastavi raditi, trebali bi deseci godina pa i više za digitalizaciju cijelih zbirki. Zato se najprije nastojalo stvoriti tehničke uvjete koji će omogućiti bržu i opsežniju digitalizaciju. U engleskom se jeziku za tu vrstu digitalizacije najčešće koriste izrazi “mass digitization” ili “large-scale digitization”, što bi se moglo prevesti kao “opsežna digitalizacija”, iako se kod nas često čuje i izraz “masovna digitalizacija”. Danas već postoji oprema koja omogućuje digitaliziranje 40-50 milijuna stranica godišnje, a sam je postupak digitalizacije djelomično ili u potpunosti automatiziran. Automatizirani se postupak, dakako, ne može uvijek primijeniti, osobito onda kad je građa stara, oštećena, kad se knjiga ne smije otvoriti na 180° i sl. Europska unija potiče opsežnu digitalizaciju jer je to jedini način da se u dogledno vrijeme bogata kulturna baština Europe učini dostupnom u digitalnom obliku. Opsežna digitalizacija je, dakle, tehnički izvediva, ali joj glavna prepreka dobivanje dopuštenja nositelja prava, koje onemogućuje primjenu automatiziranog postupka digitalizacije, jer zahtijeva da se svaka jedinica građe pregleda, da se utvrdi tko je autor i da se taj autor pronađe. Problem postaje još teži ako se radi o djelima nastalima u koautorstvu ili pak zbirkama poput čitanki, antologija, hrestomatija i sličnih djela, jer se dopuštenje mora dobiti od svakoga zastupljenog autora.

⁵ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions : Europeana – next steps. SEC(2009)1124. COM(2009) 440 final. Para 3.2.

Efemerna građa i umetnuta djela

Dodatan problem knjižnicama stvara i činjenica da velik dio njihovih zbirki čini tzv. efemerna građa ili u hrvatskomu stručnom nazivlju sitni tisak (fotografije, plakati, pozivnice, razglednice, programi itd.). Poznato je da je upravo ta građa često bila birana za prve projekte digitalizacije velikih knjižnica poput Kongresne ili Britanske knjižnice jer se radi o zanimljivom slikovnom materijalu vrlo privlačnom široj javnosti. Ta je građa česta i u tzv. zavičajnim zbirkama narodnih knjižnica gdje svjedoči o lokalnoj povijesti grada ili mjesta. Poznato je da su autori fotografija, razglednica, plakata i slične građe obično nepoznati, njihova se imena na građi nalaze iznimno rijetko, često se radi o djelima amatera. Ako podatka o autoru nema na građi, vrlo je vjerojatno da ga neće biti ni u katalogu. Ponekad se, doduše, taj podatak može naći istraživanjem u inventarnoj knjizi koja otkriva način ulaska jedinice građe u knjižnicu, ime darodavca i sl., ali to je istraživanje dugotrajno, a često i ne daje rezultate.

Iako se na prvi pogled može činiti da knjige ne bi trebale predstavljati problem pri utvrđivanju autorstva jer se ime autora gotovo redovito na njima navodi, prvi pokušaji digitalizacije pokazali su da velik dio građe u knjižnicama sadrži tzv. umetnuta djela (karte, ilustracije, fotografije i sl.).⁶ Autori tih umetnutih djela ponekad su i navedeni, ali najčešće ne na naslovnoj stranici, nego na nekom drugom mjestu u knjizi. Podaci o njima često nisu ni navedeni u katalozima. Zato je prije digitalizacije potrebno otvoriti knjigu i pregledati je, što opet onemogućuje automatiziranje postupka. Dakako, ako se građa želi digitalizirati, potrebno je dobiti dopuštenje svakog autora pa i autora umetka. Kad se ime autora ilustracija, fotografija i sličnih dodataka uz tekst i nađe, još uvijek nije jasno kako bi se te autore moglo pronaći da ih se može tražiti dopuštenje za digitalizaciju. Knjižnični katalozi, naime, po tradiciji ne sadrže osobne podatke o autoru, poput adrese, koji bi pomogli da se autor locira.

Djela siročad (orphan works)

Najveći problem za opsežnu digitalizaciju danas predstavljaju djela kojima se ne može utvrditi ili pronaći autor pa je za ta djela skovan izraz djela siročad.

⁶ Istraživanje rađeno u Britanskoj knjižnici na kataložnim zapisima pokazalo je da 46,7 posto zapisa od 3 milijuna kataložnih zapisa za obvezni primjerak dostavljen poslije 1950. iskazuje podatak o ilustracijama. Prema: Lüder, Tilman. The "orphan works" challenge. *Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht Internationaler Teil*, H. 8/9(2010), str. 677.

Zanimljive su procjene načinjene u Britanskoj knjižnici 2009. prema kojima u svim knjižnicama u javnom sektoru u Velikoj Britaniji ima oko 25 milijuna djela siročadi. Sama knjižnica navodi da 40 posto njezine zbirke čine ta djela. Procjenjuje se da je udio djela siročadi u svakoj pojedinoj knjižničnoj zbirci u Velikoj Britaniji između 5 posto i 10 posto.⁷ Zanimljive su i procjene preuzete iz nekih američkih izvora o vrstama djela kojima se ne može utvrditi autor: najčešće su to fotografije, posebno neobjavljene; samo 1 posto fotografija pohranjenih u knjižnicama, arhivima itd. ima utvrđenog nositelja prava. Naprotiv, filmovi su vrlo rijetko djela siročad, a glazbena djela gotovo nikad.⁸ U zemljama članicama EU danas se drži da su upravo djela siročad najveća prepreka stvaranju digitalnih knjižnica.

Direktiva o djelima siročadi

Digitalni plan za Europu predviđa donošenje *Direktive o djelima siročadi* koja bi pomogla digitalizaciji i diseminaciji kulturnih djela u Europi.⁹ Činilo se gotovo sigurnim da će Direktiva biti usvojena za vrijeme poljskog predsjedanja EU, u drugoj polovici 2011. godine, no to se ipak nije dogodilo. Sad se predviđa da bi mogla biti prihvaćena u lipnju 2012. Direktiva bi trebala pomoći javnim ustanovama koje čuvaju baštinsku građu (knjižnice, arhivi, muzeji, obrazovne ustanove, organizacije za radiodifuziju i kinoteke odnosno filmski arhivi), da digitaliziraju i ona djela za koja ne mogu dobiti prethodno dopuštenje nositelja prava jer je taj nositelj nepoznat ili se ne može pronaći. Prijedlogu Direktive uputili su knjižničari znatan broj prigovora. Najprije, prijedlogom nisu bile obuhvaćene sve vrste djela koje se nalaze u knjižnicama, na primjer, fonograme se vezalo isključivo uz arhive organizacija za radiodifuziju i uz glazbu, a filmove uz filmske arhive. Kako knjižnice čuvaju i veliku količinu fonograma na kojima su zabilježeni povijesno važni javni govori, kao i zvučne knjige, takva uska definicija djela siročadi, nije za njih bila prihvatljiva. Kompromisni prijedlog predsjedništva Europskog parlamenta iz listopada

⁷ In from the cold : an assesment of the scope of orphan works and its impact on the delivery of services to the public, 2009. Dostupno na: <http://www.jisc.ac.uk/contentalliance/>.

⁸ Lüder, Tilman. The "orphan works" challenge. *Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht Internationaler Teil*, H. 8/9(2010), str. 677.

⁹ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Certain Permitted Uses of Orphan Works, Brussels, 17 November 2010, COM (2010) yyy final. Prijedlog je do listopada 2011. više puta mijenjan, a za ovaj rad korišten je dokument Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Certain Permitted Uses of Orphan Works, Brussels, 24. 5. 2011, COM(2011) 289 final 2011/0136 (COD). {SEC(2011) 616 final}

2011. dopušta i knjižnicama da digitaliziraju audiovizualna djela siročad.¹⁰ Međutim, ni u zadnjoj dostupnoj inačici prijedloga ne spominju se, na primjer, fotografije, a upravo je postotak djela siročadi kod te vrste građe vrlo visok. Direktiva se ne odnosi na neobjavljena djela, čemu knjižničari prigovaraju, jer se neobjavljena djela redovito mogu koristiti u prostoru knjižnice pa nije jasno zašto bi ih sad trebalo isključiti iz digitalizacije. Knjižničari su mišljenja da bi Direktiva trebala uključivati sve vrste djela koja se mogu naći u knjižnicama.

Marljiva potraga

Kako bi se utvrdilo da je neko djelo doista djelo siročče, mora se provesti tzv. marljiva potraga (diligent search). Definicija marljive potrage, koju knjižnice i drugi korisnici imaju provesti, izazvala je dosta prijevora.

Marljiva se potraga u prijedlogu Direktive definira kao razumno i u dobroj vjeri poduzeto traganje za nositeljem prava u zemlji u kojoj je objavljeno prvo izdanje djela. Potraga uključuje i traganje za nositeljima prava na sva djela umetnuta u neko drugo djelo (npr., potragu za ilustratorom, fotografom, a ne samo za autorom teksta djela).

Prema jednom izvještaju britanskog JISC-a (Joint Information Systems Committee), marljiva potraga traži pola radnog dana po djelu.¹¹ To je vrijeme za knjižnice neprihvatljivo i preskupo. Marljiva potraga mogla bi, dakle, zaustaviti opsežnu digitalizaciju.

Na razini Europske unije posve su svjesni problema koji je postavljen pred knjižnice: marljiva potraga uključuje pretraživanje svih kataloga i ostalih popisa u knjižnici, kao i popisa odnosno baza podataka koje posjeduju udruge za kolektivno ostvarivanje prava. Poznato je da knjižnični katalogi ne uključuju podatke o lokaciji ili adresi autora, a kamoli podatke o autorovim nasljednicima. Zato bi udruge za kolektivno ostvarivanje prava, koje čuvaju tu vrstu podataka, trebale biti daleko bolji izvor za pronalaženje nositelja prava. Nezgoda je, međutim, u tome što u većini zemalja ne postoji jedna udruga za kolektivno ostvarivanje prava, koja bi mogla riješiti pitanje različitih vrsta autorskih djela i omogućila knjižnicama da na jednom mjestu dobiju dopuštenje

¹⁰ Council of the European Union, Brussels, 6 October 2011. Presidency compromise proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on certain permitted uses of orphan works: (text with EEA relevance). 15190/11. PI125; Audio 45; CULT 75; CODEC 1624.

¹¹ Citirano prema: Lüder, Tilman. The “orphan works” challenge. *Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht Internationaler Teil*, H. 8/9(2010), str. 677.

za korištenje različitih vrsta autorskih djela. S iznimkom udruga koje se brinu za prava autora glazbe i onih koje se brinu za filmska djela, udruge za kolektivno ostvarivanje prava uglavnom nemaju cjelovite i potpune registre autora. Usto, najčešće imaju podatke o suvremenim (živim) autorima. Samo je malen broj autora bio registriran u udrugama za kolektivno ostvarivanje prava prije 70-ih godina. Zato je Europska komisija pokrenula izradu baze Arrow (Accessible Registries of Rights information and Orphan Works) koja bi trebala sadržavati podatke o europskim nositeljima prava, što uključuje i podatke o pravnom statusu djela (zaštićena, rasprodana, djela siročad).¹² Nastala bi objedinjavanjem postojećih podataka iz različitih baza, pretežno onih udruga za kolektivno ostvarivanje prava u pojedinim europskim zemljama. No ta je baza tek u začetku, a veliku prepreku njezinoj brznoj izradi, ali i budućem korištenju, predstavlja činjenica da ne postoji standardizirani prikaz podataka o autorima. Automatsko dobivanje dopuštenja nemoguće je bez standardiziranog prikaza. Podaci nastali u knjižnicama uvelike se razlikuju od onih koje čuvaju udruge za kolektivno ostvarivanje prava, što ne čudi, jer su podaci prikupljeni za različite svrhe.

Ovdje treba dodati i da je posve nejasno koje će podatke o nositeljima prava Hrvatska poslati u bazu Arrow, jer je poznato da samo HDS–ZAMP ima organizirani registar nositelja prava, no samo za nositelje prava na glazbena djela. Ostale udruge očekuju da im knjižnice pomognu u prikupljanju podataka o nositeljima prava, što u ovom času sigurno nije moguće.

Prijedlog Direktive odnosi se samo na djela siročad do određenog datuma (cut-off date). To znači da se očekuje da u budućnosti više neće biti djela siročadi, jer će budući nositelji prava biti registrirani u nekoj javnoj bazi podataka. Ta odluka pretpostavlja osuvremenjivanje sadašnjih sustava podataka o nositeljima prava. No osuvremeniti podatke mogu samo sami nositelji prava, jer jedino oni znaju kad će promijeniti adresu i sl. Praćenje pomoću jedinstvenog osobnog broja nije moguće u svim zemljama, jer se uvođenju tog broja mnoge zemlje opiru. Zatim, mnogi nositelji prava ni ne znaju da imaju prava pa neće ni biti registrirani.

Moguće je i da knjižnice adresu nositelja prava pokušaju identificirati i naći u nacionalnom registru stanovnika, ali sve zemlje članice EU-a nemaju takav registar, a i one koje ga imaju mogu uskratiti pristup podacima zbog odredbi o zaštiti osobnih podataka.

¹² Arrow. Dostupno na: <http://www.arrow-net.eu>

Moguća rješenja

Postoje različiti prijedlozi kako bi se navedeni problemi mogli riješiti, a iz tih se rješenja može lako očitati da se kolektivno ostvarivanje autorskog prava smatra primjerenijim rješenjem u digitalnoj sredini od individualnog ostvarivanja. Rješenja se najčešće nude kao različite vrste licencija koje se sklapaju između korisnika, npr., knjižnica i udruga za kolektivno ostvarivanje prava, kao zastupnika nositelja prava. Ovog časa, međutim, samo je malen broj udruga u Europi ovlašten davati dopuštenje za digitalna prava, a usto udruge mogu djelovati samo na području jedne države pa ne mogu davati dopuštenja za korištenje izvan područja za koje su ovlaštene. Zato ne čudi da Digitalni plan za Europu predviđa i donošenje Direktive o kolektivnom ostvarivanju prava koja će omogućiti pan-europsko licenciranje digitalnih sadržaja. Naime, jedna od prepreka identificiranih pri postavljanju Europeane, koja bi trebala pružiti pristup zaštićenim djelima iz svih zemalja članica, jest i prekogranični prijenos zaštićenih sadržaja.

Moguće je rješenje kojim bi se izbjegao problem djela siročadi uvođenje tzv. proširene kolektivne licencije (extended collective licence), koju primjenjuju skandinavske zemlje još od 60-ih godina prošloga stoljeća. To je rješenje posebno prikladno kad je individualno ostvarivanje autorskih prava nepraktično ili nemoguće ili kad mnogi nositelji prava nisu članovi udruge za kolektivno ostvarivanje prava. Proširena kolektivna licencija omogućuje udrugama za kolektivno ostvarivanje prava da zastupaju i one nositelje prava koji nisu njihovi članovi. To bi rješenje podrazumijevalo da knjižnica kao korisnik slobodno pregovara o dobivanju licencije za digitalizaciju s nekom udrugom za kolektivno ostvarivanje prava, koja bi, pak, bila ovlaštena za zastupanje svih autora određene vrste djela. Danska je taj model primijenila pri digitalizaciji radijskih arhiva, a Norveška u stvaranju digitalne knjižnice s oko 50.000 još zaštićenih djela.¹³ Tu je digitalnu knjižnicu omogućilo sklapanje proširene kolektivne licencije između Nacionalne knjižnice i Kopinora, norveške udruge za kolektivno ostvarivanje prava koja zastupa nositelje prava na različite vrste djela. Udruga je obeštetila nositelje prava, koji primaju godišnje 0,06 € po digitaliziranoj stranici. Dakako, taj dogovor omogućuje korištenje digitaliziranih djela samo na području Norveške odnosno digitalizirani je sadržaj dostupan samo korisnicima s norveškom internetskom (IP) adresom. Norveško

¹³ NB Digital Bokhylla. Dostupno na: <http://www.nb.no/bokhylla>

Ministarstvo kulture zainteresirano je za sklapanje višestranog ugovora među skandinavskim zemljama koji bi omogućio međusobno priznavanje licencija u tim zemljama.¹⁴ Treba svakako reći i to da Direktiva o nekim aspektima autorskog i srodnih prava u informacijskom društvu dopušta proširene kolektivne licencije (Recital 18), ali samo u zemljama gdje one već postoje (Recital 20).

Moguće je i da država izda licenciju ustanovama koje žele digitalizirati baštinsku građu. Tako je postupila Mađarska, iako Direktiva o nekim aspektima autorskog i srodnih prava u informacijskom društvu ne predviđa takvo rješenje.

Moguće je rješenje i uvođenje posebnog ograničenja ili iznimke od zaštite za knjižnice. Tom se prijedlogu priklonila IFLA (Međunarodni savez knjižničarskih društava i ustanova). IFLA-in je Odbor za autorsko pravo i druga pravna pitanja (IFLA/CLM) izradio i 2010. godine predložio Svjetskoj organizaciji za intelektualno vlasništvo (WIPO) nacrt Ugovora za knjižnice (Treaty for Libraries).¹⁵ Izradu prijedloga Ugovora potaknuo je sam WIPO koji je američkom profesoru prava Kennethu Crewsu 2008. godine povjerio izradu izvještaja o ograničenjima i iznimkama za knjižnice i arhive.¹⁶ Taj je izvještaj jasno pokazao da većina zemalja članica u svojem zakonu o autorskom pravu ili uopće nema iznimku ili ograničenje za knjižnice, ili ima samo vrlo opće iznimke koje knjižnicama ne dopuštaju obavljanje svih redovitih zadaća. Nacrt Ugovora za knjižnice predložen je na sjednici WIPO-ovog Stalnog odbora za autorsko pravo i srodna prava (WIPO/SCCR) u studenome 2011. Tada je dogovoreno i da će se na sljedećoj sjednici Odbora, vjerojatno početkom ljeta 2012., podrobnije razgovarati o popisu tema koje zanimaju knjižnice i arhive, a to su: zaštita, pravo na reproduciranje i čuvanje primjerka, obvezni primjerak, knjižnična posudba, prekogranično korištenje, usporedni uvoz, djela siročad, povučena djela, zakonska odgovornost knjižnica i arhiva, tehničke mjere zaštite, ugovori i pravo prevođenja. IFLA potiče nacionalna knjižničarska društva da zastupaju knjižnice u državnim tijelima zaduženim za uređivanje autorskopравnih pitanja i da lobiraju da njihovi predstavnici u WIPO-u podrže prijedlog Ugovora.

¹⁴ Strowel, Alain. Bokhylla.no, the Norwegian bookshelf : a model? [citirano: 201-10-03] at IPdigit. Dostupno na: <http://www.ipdigit.eu/about/alain-strowel>

¹⁵ Treaty for Libraries : draft working document : version 3.0, 5 April 2011. Dostupno na: <http://www.ifla.org/en/publications/draft-treaty-on-copyright-exceptions-and-limitations-for-libraries-and-archives>

¹⁶ Crews, Kenneth. Study on copyright limitations and exceptions for libraries and archives. Dostupno na: http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=109192

Digitalizacija u hrvatskim knjižnicama

U Hrvatskoj još nema opsežne digitalizacije, a za sporadične projekte bira se uglavnom građa koja nije zaštićena autorskim pravom. Udruge za kolektivno ostvarivanje prava nemaju cjelovite baze podataka o autorima koje bi omogućile knjižnicama da identificiraju i pronađu autore. Što znači marljivo traganje za nositeljem prava, mogu posvjedočiti knjižničarke iz Gradske knjižnice u Zagrebu, koje su radile na projektu Digitalizirana zagrebačka baština.¹⁷ Autorice projekta odlučile su odmah na početku digitalizirati samo slobodna djela i u projektu nisu bila predviđena sredstva za plaćanje naknade za korištenje autorskih prava. Poseban dio te male digitalizirane zbirke čine knjige za djecu i mlade. Autoricama projekta bilo je posebno stalo da digitaliziraju 1. izdanje Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića Ivane Brlić-Mažuranić iz 1913., jer se radi o jednoj od najpoznatijih knjiga za djecu na kojoj je odraslo više naraštaja i jer su znale da je djelo slobodno. Ali otkrile su vrlo brzo da je prvo izdanje opremljeno ilustracijama slikarice Naste Rojc i da su te ilustracije još zaštićene. Uslijedila je potraga za slikaričinim nasljednikom i sva je sreća da se netko prisjetio kako je sredinom devedesetih godina u Umjetničkom paviljonu održana retrospektivna izložba slikaričinih djela. U Umjetničkom paviljonu imali su podatak o slikaričinoj nećakinji jer je za izložbu posudila nekoliko djela i, što je najvažnije, i njezinu adresu. Daljnja je sreća bila da nećakinja, nasljednica autorskih prava, nije tražila novčanu naknadu, nego samo digitalni primjerak djela. Cijela je potraga, uključivši i sklapanje ugovora s nositeljicom prava trajala dva mjeseca, a time i nepredvidivo produljila i poskupila izvedbu projekta.

Priključivanje Europskoj Uniji, Hrvatska bi trebala dočekati spremnijom no što je sada. Knjižničarska zajednica, Ministarstvo kulture i pravna struka trebali bi odlučiti kako omogućiti knjižnicama, arhivima i drugim javnim baštinskim ustanovama da digitaliziraju vrijedna, a još zaštićena autorska djela, osobito kad se knjižnice odluče za opsežnu digitalizaciju.

¹⁷ Digitalizirana zagrebačka baština. Dostupno na: <http://kgzdzd.arhivpro.hr>